

סקירת ספרים

Gabriel Weimann, Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges

Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 2006

שמואל (סאם) ליימן-ווילציג

מאז 11 בספטמבר 2001 התקשורת העולמית סוקרת, מנתחת ודשה בטרור העולמי על מרכיביו הגלויים, ופה ושם גם על הנסתרים. אולם מלבד תחנות טלוויזיה כגון אל-ג'זירה ודומיה, אין לארגוני הטרור אפשרות להשמיע את קולם בתקשורת ההמונים המסורתית, למעט קלטת 'מאיימת' שמופצת כל כמה חודשים, כדי להזכיר לעולם שהם עדיין קיימים. ברם רחוק מעיני הציבור קיים עולם תקשורתי רחב היקף, רשת האינטרנט, שבאמצעותה מנהלים ארגוני הטרור למיניהם פעילות ענפה ומועילה להחריד. עולם זה ופעילות זו הם הנושא של הספר שלפנינו, מאת פרופסור גבריאל (גבי) וימן.

בספר זה מוסיף המחבר לעסוק כהרגלו בטרור ובתקשורת, והוא גולת הכותרת של פרויקט המחקר שלו זה כמה שנים טובות בנושא היחסים הקיימים בין הטרור העולמי ובין האינטרנט.

כמו שאפשר להבין מזהות המוציא לאור, אין הספר אקדמי גרדא אולם גם אין הוא פופולרי במובן הזול של המילה. הייתי מכנה אותו במושג הלועזי middlebrow; כלומר ספר לאנשים חושבים, אם כי לא דווקא למומחים בתחום או לחוקרי תקשורת. מסיבות אלה הספר חסר כמה מרכיבים אופייניים של ספר אקדמי קלאסי, והראשון שבהם הוא רקע תאורטי מובנה. אמנם פרק 2 סוקר תאוריות פסיכולוגיות של טרוריות, אולם זהו הפרק הקצר ביותר בספר, ונוסף על כך, רובו מבוסס על סיפורים של מקרים מהשטת. סטודנט/חוקר אשר מחפש תשתית תאורטית רצינית, יפנה למחקרים הקודמים של וימן. דבר

* פרופסור שמואל (סם) ליימן-ווילציג, הוא פרופסור חבר וראש המחלקה היוצא למדעי המדינה - מגמת תקשורת באוניברסיטת בר-אילן. דואר אלקטרוני:

wilzis@mail.biu.ac.il

שני, הספר חסר הסבר מתודולוגי מקיף, ובזאת אדון אחר כך. והדבר השלישי והמפתיע מכול: אין בספר רשימה ביבליוגרפית! במקום זאת, ישנם מראי מקום רבים לכל פרק אולם היעדר ביבליוגרפיה מסודרת מקשה על מלאכת מחקר המשך של חוקרים אחרים.

אולם הנושאים שספר מקיף זה עוסק בהם הם מרתקים, מאלפים ואפילו – מעלפים! הספר פורש בדרך מעניינת ומשכנעת נושאים רבים, כשכל אחד מקבל את הטיפול הרציני הראוי לו. לכל אורך הדרך אנו מתוודעים כחוט השני לפעילות ארגוני טרור כנגד שלושה קהלי יעד: תומכים קיימים ופוטנציאליים (חיזוק הארגון והרחבתו), הקהילה הבין-לאומית (תמיכה פוליטית), ואויביהם (לוחמה פסיכולוגית והחלשת היריב ולא רק של אלה השייכים לצד השני של המתרס אלא גם של ארגוני טרור מתחרים).

השאלה הראשונה הנידונה היא, מהם השימושים שעושים ארגוני הטרור באינטרנט? וימן מחלק את תשובתו לשני פרקים נפרדים. בפרק 3 אנו מוצאים שבעה שימושים תקשורתיים, שבהם מתבלטות בייחוד הדרכים שבהן ארגוני הטרור מנטרלים את ההיבט המוסרי-שילי של התנהגותם (לפי התאוריה של אלברט בנדורה): העברת האחריות לתוצאות של מעשי הטרור לאנשים או לגופים אחרים; חלוקת האחריות הפנימית בין פעילים שונים, כך שכל אחד רואה את עצמו רק כבורג קטן במערכת ולא כגורם הראשי לתוצאה; דמוניזציה של היעדים/קורבנות; שימוש בשפה מעורפלת המסתירה את מהות הפעילות הטרוריסטית; השוואה בין פעולותיהם לבין התנהגות 'גרועה' יותר של אויביהם; סילוף סדר התרחשות האירועים (מי התחיל בהם ומה גרם למה); הטלת אשמה על הקורבן.

בפרק 4 אנו מוצאים את השימושים המעשיים (אינסטרומנטליים): איסוף מידע (ובכלל זה כריית מידע מתוחכם – data mining) באמצעות מנועי חיפוש, רשימת תפוצה של דואר אלקטרוני, חדרי צ'אט ופורומים; הפצת מידע וחלוקתו בין טרוריסטים ובין ארגוני טרור (הנחיות, 'ספרי לימוד', וכדומה); תכנון פיגועים; גיוס פעילים (מבצעים, תורמים, תומכים); הפצת אידאולוגיה ודיונים עליה; ועוד.

עד כמה יעילים האתרים ופעילותם של ארגוני הטרור בהם? וימן מודה שזו שאלה חשובה אך בלתי פתירה מסיבות רבות. עם זאת, אפשר לעמוד על כמה עדויות עקיפות להצלחתם: הרחבה ניכרת בפעילותם של אתרים אלה בשנים האחרונות; עדויות של הטרוריסטים עצמם וגם של מתגייסים חדשים; ניתוח תוכן של חדרי צ'אט; מידת השימוש באתרים של המדיה הרגילה; דעת חוקרים ומומחים; ודיווחים של ספקים על כניסות רבות לאתרים אלה בשעת מתקפת טרור. מסקנתו של וימן היא שלאחרים של ארגוני טרור יש השפעה רבה במובנים

רבים, בייחוד ככלי תקשורת אשר מאפשר להם להשמיע את קולם בשעה שרוב אמצעי התקשורת האחרים בעולם חסומים בפניהם. גם התפקיד של אמצעי התקשורת האחרים מקבל התייחסות רצינית, אולם כאן אפשר להצביע על פרדוקס מסוים: מחד גיסא, אמצעי התקשורת המסורתיים הם בגדר שופר לארגוני הטרור בעצם דיווחם על פעילותם בשטח, ואף, לטענת וימן, מעצימים את התופעה למעלה מכל פרופורציה; מאידך גיסא, השימוש רחב ההיקף של ארגוני הטרור באינטרנט הוא סימן ברור לכך שאין כלי התקשורת הקלסיים מאפשרים להם לפרסם בפומבי בדרך 'נאותה' (מבחינת הטרוריסטים) את המסרים שלהם. אפשר לראות את הבעיה כך: המחבר דוגל בהפחתת מינון הדיווח (מסגור יותר מינורי) באמצעי התקשורת ובהפעלת פילוסופיה תקשורתית של 'אחריות חברתית' בכל הנוגע לדיווחים מהשטח על טרור. הדבר נכון כפליים במה שמכונה 'סייבר טרור' – הפצת מסרים טרוריסטיים באמצעות הרשת, כדי לחבל באתרים ובספקים חיוניים לניהול חברתי-כלכלי תקין – תופעה שכמעט אינה קיימת בפועל! (על כך ארחיב בהמשך). אולם אם יקבלו אמצעי התקשורת ויישמו את המלצותיו של וימן, אזי רק ידרבן הדבר את ארגוני הטרור להשתמש באינטרנט ביתר שאת, וכפי שוימן בעצמו מודה, המלחמה נגדם ברשת היא קשה ביותר – אם לא בלתי אפשרית בסופו של דבר. אליה וקוץ בה...

מה חסר בספר הזה? שני דברים הקשורים במתודולוגיה. ראשית, המחבר מסביר שמחקרו הקיף 4,300 אתרים שונים של ארגוני טרור בעולם ושיש בספר גם תיאור קצר על הדרך שחיפשו, מצאו וסיווגו אתרים אלה. ככלל, מדובר בפרויקט עצום-ממדים ומרשים ביותר בהיקפו. קשה להאמין שהמחקר פספס ארגון טרור ו/או אתר רציני. ובכלל, אין כל דרך להגיע לשלמות, מאחר שכפי שהמחבר בעצמו מציין, אתרים אלה משנים את עורם (כתובתם) לעתים קרובות מסיבות מובנות מאליהן.

אולם הספר חסר ניתוח כמותי של המרכיבים השונים באתרים אלה. כלומר לכל אורך הספר מראים את האלמנטים של האתרים כתיאוריים בלבד, ללא מאמץ לתת תמונה מדויקת באשר למאפיינים השכיחים יותר והשכיחים פחות באתרים מסוג זה. האם רוב האתרים האלה מנסים לגייס תומכים ופעילים חדשים? איזה אחוז מארגוני הטרור באינטרנט פונים הן לתומכים מובהקים והן לאוכלוסיות אחרות ובהם לאתרים בשפות מערביות ואחרות? כמה ארגוני טרור מסוכסכים עם יריבים? לשאלות חשובות אלה (בייחוד לחוקרים) אין כאן תשובה.

החולשה השנייה של הספר נובעת מהסתמכות על שיטת מחקר אחת ויחידה: ניתוח תוכן של האתרים. שוב, יש להודות שעבודה רבה נעשתה כאן, שהרי

מדובר במספר עצום של אתרים, שלא את כולם קל למצוא. אך בשל ההשקעה האדירה דווקא, אפשר היה לצפות לקבל תמונה שלמה ומקיפה יותר באמצעות ביצוע ראיונות עומק עם השחקנים של הסיפור הזה: טרוריסטים ותומכיהם (כן, הדבר אפשרי; קצתם מחפשים חשיפה בכל פורום שהוא); אנשי אכיפת החוק; 'האקרים' (טרמינולוגיה שלו; בעצם הוא התכוון ל'קראקרים' ולא ל'האקרים') משני צדי המתרס; עיתונאים אשר מזינים את ההיסטריה על אודות העולם המקוון, ועוד. ישנן לא מעט שאלות שנתרו תלויות באוויר, שהקורא היה רוצה לקבל תשובות עליהן. למשל פרק 6 ('Fighting Back: Responses to Terrorism on the Internet, and Their Cost') מערבב שתי סוגיות שונות: המלחמה נגד הטרור ברשת, והמחיר שאנו עלולים לשלם בשל כך בזכויות האזרח. אולם דיון זה מאפשר התחמקות אלגנטית משאלת השאלות: מה בדיוק עושים השלטונות השונים בפועל ובאיזו מידת הצלחה? אמנם ישנם בספר תיאורים כלליים של פרויקטים למיניהם וגם של שיטות לוחמה אלו ואחרות (לא כל שכן אזכורים הרומזים רמזיה דקה על מבצעי תפיסה – sting operations), אך אין ניתוח של ממש של הסוגיה, וזאת מאחר שכל הדיון מסתמך על מקורות שכבר התפרסמו ברבים – כלומר חומר נדוש. אם בחר וימן להיכנס לקרביים של הטרור העולמי באינטרנט, אפשר היה לצפות שיעשה אותו דבר גם בקרב הלוחמים כנגד התופעה.

שאלה זו מתבקשת לאור תעלומה מאוד מעניינת שהספר מעלה: למרות כל החיזויים המבהילים של אנשי ביטחון, עיתונאים, נציגי ממשל ודומיהם על אודות הפגיעות של הרשת בכלל ושל אתרים ציבוריים רגישים בפרט, אין אפילו דוגמה אחת של מתקפת טרור מקוונת שהסבה נזק רב לעולם. התמיהה מתחזקת עוד יותר, כשאנו קוראים שבארצות הברית למשל רוב אתרי הממשל המרכזי (ובייחוד אתר המשרד לביטחון המולדת?) קיבלו ציוני 'נכשל' מבחינת בטיחות האתרים הרשמיים שלהם. אמנם וימן מעלה כמה טענות אפשריות כדי להסביר את התעלומה: שהטרוריסטים עדיין פועלים בעולם של פצצות אמתיות ואולי אינם מתוחכמים די הצורך כדי לעבור לטרור מקוון. אולם טיעון זה אינו משכנע משום שהספר הצליח דווקא להראות לנו עד כמה מתוחכמים ומעוררים הטרוריסטים ברזי האינטרנט. אולי מי מכוחותינו במערב עושים מעשה נכון ומקעקעים את האפשרות הזו? רב הנסתר על הגלוי וראיונות עם המעוררים בעניין היו שופכים אור על הסוגיה הקריטית הזאת.

לסיכום, ספר זה אינו המילה האחרונה (ולמען האמת, גם אינו מתיימר להיות כזה) אלא הוא בחזקת בסיס מוצק למילה הראשונה, שעליה יוכלו חוקרים להרחיב את היריעה בכל מיני נושאים חשובים המועלים כאן. הספר מומלץ ביותר לכל מי שחוקר את נושא הטרור, את האינטרנט, את נושא הלוחמה

הפסיכולוגית וגם את המזרח התיכון. באמירה שאינה עומדת בתקינות פוליטית מקובלת אך קולעת לאמת כהווייתה, המחבר מצביע על כך שרוב ארגוני הטרור באינטרנט היום הם פונדמנטליסטיים אסלאמיים, עובדה שאמורה לדרבן הן את כוחות הביטחון שלנו והן את מחלקת ההסברה במשרד החוץ הישראלי. בכל אופן, יש בספר זה חומר רב למחשבה וגם מידע שימושי (כגון רשימה מקיפה של ארגוני טרור באינטרנט, בסוף הספר) – קרש קפיצה מעולה לסטודנטים בסמינריונים ולחוקרים מתקדמים יותר, השואפים להמשיך במחקר החשוב הזה.